

УДК 821.161.2.09“18/19”І.Франко

**СТАТТЯ ІВАНА ФРАНКА
“СТАРЕ Й НОВЕ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ”
(ДО ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕРНИ)**

Людмила Полякова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна,
e-mail: russkaf@franko.lviv.ua*

У дослідженні розглянуто погляди Івана Франка на сучасний йому літературний процес і його концепцію українського модернізму, яку він виклав у рецензії на статтю С. Русової.

Ключові слова: старе, нове, народна література, синтез, культура душі.

У нашій розвідці ми розглянемо одну з найзнаковіших з погляду як теоретичного, так і історико-літературного працю Івана Франка – “Старе й нове в сучасній українській літературі” (ЛНВ, 1904, т. 25, кн. 2). Вона написана з приводу статті Софії Русової, що під такою ж назвою з’явилася в грудневій книжці російського журналу “Русская мысль” за 1903 рік.

І. Франко повністю передрукував цю статтю в перекладі українською мовою і дав до неї розлогий коментар, власне, самостійний роздум на тему названої праці С. Русової. Що розглядала в ній авторка? С. Русова підкреслила якісно новий стан української літератури на ту пору: “В тій новій дужій течії для нас особливо цікаві не вірші і не поеми, на які все багаті молоді нерозвиті літератури, а власне артистична проза і драма, що далеко сильніше висловлюють свідому творчість нації” [1, т. 35, с. 92].

На самому початку публікації І. Франко заперечив (у виносці) тезу авторки про “...давніший, виключно народницький напрям в українській літературі минулого”. Зауважимо, що “народництво” тут розуміється як звертання передусім до життя і психології селянства. Нічого спільного з російським “народничеством” це поняття не має. І. Франко писав: “Здається, пора б покинути такі загальники, невірні в своїй категоричності. Такою виключно народницькою українська література не була ніколи” [1, т. 35, с. 92]. Далі у статті Русової подано посилання на “Енеїду”, твори Квітки (“Шельменко-денщик”, “Пан Халявський”), “Сон”, “Кавказ”, “Петрусь”, “Княжна”, “Сотник”, не говорячи вже про “Неофіти”, “Марію”, “Царі” та більшість ліричних поезій Шевченка. І далі називаються “Причепа”, “Хмари” І. Нечуя-Левицького, “Люборацькі” А. Свидницького, “Лихі люди” Панаса Мирного, “Пан Комарчук” Василя Каховського, “Семен Жук” О. Кониського, лірика М. Старицького, а також “Чорна рада” П. Куліша.

Авторка зупинилася на постатях Панаса Мирного й І. Карпенка-Карого, з одного боку, і М. Коцюбинського та В. Стефаника – з іншого. Читаємо: “Карпенко-Карий [...] і Мирний – ось два таланти, наділені всіма прикметами великих малярів побуту і національних психологів” [1, т. 35, с. 93].

І. Карпенко-Карий зобразив “широку епопею національного життя з героїчним початком завзятої боротьби за волю, за незалежність і з болючим закінченням морального і матеріального поневолення нації” [...]. Авторка відзначає високий героїзм

драми “Сава Чалий”, особливу силу і виразність мови драматурга, яскравість характеристик персонажів та глибокий психологізм його драм.

“В основі писань Мирного лежить така сама вроджена здібність глибокого розуміння народних характерів”, – зауважує авторка [1, т. 35, с. 96]. Далі розглянуто “Лимерівну”, “Морозенка”, “П’яницю”, “Пропащу силу”, “Лихо давнє й сьогочаснє”. Обік палких, гордих, протестуючих постатей “...Мирному на диво удаються спокійні фігури старих пастухів, тих сільських філософів-пантеїстів...” [1, т. 35, с. 99].

І. Нечуя-Левицького, І. Карпенка-Карого, Панаса Мирного С. Русова називає “правдивими послідовниками заповітів Шевченка”. А з іншого боку, вона відзначає нову характерну національно-культурну течію, пише про появу творів нового типу – у книгах Л. Яновської, А. Кримського маємо картини з життя інтелігенції.

М. Коцюбинський, вважає авторка, – найхарактерніший представник нової української літератури. Вона підкреслює, що в оповіданні “Хо” “...маємо цілий аналіз душі інтелігентного чоловіка переходної доби” [1, т. 35, с. 102]. Під таким кутом зору розглядаються “Для загального добра”, “Посол від чорного царя”, в яких авторка бачить “...окремі своєрідні індивідуальності”. Відзначається висока художність новели “На камені”, сердечність і простота таких творів, як “Дорогою ціною”, “П’ятизлотник”.

Мовою письменник володіє майстерно, вважає дослідниця. І що цікаво: С. Русова звертає увагу на подільські діалектизми, які “...надають іноді окремих колорит його мові, загалом дуже легкій і мальовничій” [1, т. 35, с. 103].

В. Стефаніка авторка називає поетом “...страшного сучасного економічного становища народу в Галичині”, звертаючись до низки його новел.

“Коцюбинський і Стефанік – найхарактерніші, але зовсім не самотні представники нової молоді української літератури” [1, т. 35, с. 104]. Згадано імена В. Винниченка, Грицька Григоренка, А. Кримського, Л. Яновської, М. Чернявського. С. Русова відзначає: українська література переживає час “особливого духовного розбудження”, “свідомий зріст української суспільності і невичерпане багатство творчих сил” нації, що прокинулася після більш як 200-літнього сну. Народ, який склав “Слово о полку Ігоревім”, думи про “Втечу трьох братів” та “Бурю на Чорнім морі” (саме ці твори названо в статті), “...не може вмерти духовно під жадним історичним гнітом” [1, т. 35, с. 104].

“Національна інтелігенція, що відродилася тепер, викличе до життя його сонні досі духовні сили, а нова артистична література висловить голосно велику демократичну ідею, що лежить в основі національного самопізнання українського народу” [...].

На такій оптимістичній, патріотичній ноті закінчується стаття С. Русової.

І. Франко нагадав авторці, що в “російській Україні” досі не скасовано заборону 1876 року. А й ті твори, які дозволила цензура, не доходять до селян.

Зробимо тут короткий відступ і пригадаємо статтю І. Франка, написану 1905 року з нагоди 30-річчя цього сумнозвісного указу. Вона називається “Сухий пень” і була оприлюднена в журналі “Літературно-науковий вісник” [1905, т. 30, кн. 1–3]. У 50-ти томне зібрання вона не ввійшла. А 1991 року її опублікував Олег Баган у книжці “Іван Франко і теперішнє становище нації”. Згодом вона побачила світ у збірнику “Мозаїка” (Львів, 2001).

“Сухим пнем” (перед текстом статті маємо епіграф: “Як зап’яла в сухий пень, то стояла цілий день” – народна приказка) І. Франко назвав саме указ 1876 року.

“Минали роки, минали правління [...], але того, без вини і потреби засушеного українського слова – не згадав, не помилював ніхто протягом отсе вже близь-

ко 30 літ” [2, с. 279]. Автор статті гірко дорікає російській суспільності, яка ніде не заявила про свою підтримку української справи. Ця суспільність, незважаючи на деякі “віяння”, і далі “засліплена” в своєму великодержавному (а радше – шовіністичному) становищі.

“Прийшла й остання весна – брехлива, фарисейська, оперта на пустім слові і здмхнена одним словом – і знов не піднявся з-посеред російської суспільності ані один сміливий і рішучий голос в обороні українського слова, ані один грімкий протест проти соромного указу” [2, с. 278]. І. Франко підкреслив: не робімо собі ілюзій, такий стан триватиме і надалі.

Але повернемося до попередньої розмови. Справа української книжки і далі “...висить раз у раз на ласці першого-ліпшого держиморди”, зазначає автор. І. Франко значно чіткіше бачить, власне “старе і нове” в нашому письменстві. Звернемо увагу і на проблему літературної критики: “Для давнішої критики – назву її для простоти добролюбівською, хоча Добролюбов і не був її першим творцем, а йшов лише дорогою, визначеною Джоном Стюартом Міллем – літературні твори тим були великі і цінні, що звертали нашу увагу на певні хиби суспільного устрою, публічного виховання, певних звичаєв, поглядів та характерів” [...] [1, т. 35, с. 110]. І. Франко називає такий підхід до явищ мистецтва наївно утилітарним. Він говорить про потребу розглядати літературу не з утилітарних позицій, а “...з погляду вищої культури душі, розширення і утончення нашого чуття і нашої вразливості” [1, т. 35, с. 111]. Саме з таких позицій І. Франко розглянув “нове”, вперше подавши глибоке, осмислене узагальнення цього “нового”.

“Старші” письменники ставили мету “...змалювати такі чи інші громадські чи економічні порядки”. А для “нових” – “...головна річ людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах, усі ті світла й тіні, які вона кидає на ціле своє окруження залежно від того, чи вона весела, чи сумна” [1, т. 35, с. 108]. “Нових” не так цікавить те “окруження”, як “рефлексії тої душі”, в яку “нові” “... відразу засідають”. “Переможна хвиля ліризму” “розлита” в їхніх творах. Ці письменники “...за своїми героями щезають зовсім, а властиво, переносять себе в їх душу, заставляють нас бачити світ і людию їх очима. Се найвищий тріумф поетичної техніки, а властиво, ні, се вже не техніка, се спеціальна душевна організація тих авторів, виплід високої культури людської душі” [1, т. 35, с. 108]. Автор закликає саме з таких позицій оцінювати творчість О. Кобилянської, М. Коцюбинського, Леся Мартовича, а особливо В. Стефаника. І. Франко заперечує “песимізм” цього письменника і стверджує: “Певна річ, життєва обсервація доводить автора (тобто Стефаника. – *Л. П.*) до конечності малювати частіше гіркі, важкі психічні стани, ніж ясні, але й у малюванні ясних станів (“Мамин син”, “Підпис” і та ін.) він виявляє те саме майстерство, що й у малюванні важких”.

Далі І. Франко чинить, можна сказати, подиву гідний жест. Він радить порівняти його оповідання “Хлопська комісія” зі Стефаниковим “Злодієм”: “Порівняння тих двох оповідань може, по моїй думці, дати найкраще зрозуміння нової манери, нового способу бачення світу крізь призму чуття й серця не власного авторського, а малюваних автором героїв” [1, т. 35, с. 109]. В. Стефаник не є малярем лише “страшної” економічної нужди селян” (такий погляд на В. Стефаника переважав у підрадянському літературознавстві). “Ні, ті трагедії й драми, які малює Стефаник, мають небагато спільного з економічною нуждою; се трагедії душі, конфлікти та драми, що можуть *mutatis mutandis* повторитися в душі кожного чоловіка, і, власне, в тім лежить їх велика сугестійна сила, їх потрясаючий вплив на душу читача” [1, т. 35, с. 109].

У своїй статті І. Франко зробив ще одне істотне загальнотеоретичне зауваження. Йдеться про мистецький синтез, про синтетичність образу в мистецтві, зокрема, у мистецтві слова: “Се синтез в найвищій розумінні сього слова. І коли давніші письменники доходили до того синтезу і вели нас до нього з певним трудом, увели нас, так сказати, в лабораторію свого духу [...], то письменники нової генерації [...] силою свого вітхнення овівають нас чародійною атмосферою своїх настроїв або сугестіюють нашій душі відразу, без видимого зусилля зі свого боку, такі думки, чуття та настрої, яких їм хочеться, і держать нас у тім гіпнотичнім стані, доки хочуть” [...]. І ще: “Старими формулками про економічну нужду та аналіз (згадаємо “сакраментальну” формулу радянської методики, коли, мовляв, у всіх творах класичної української літератури не було нічого, крім “тяжкого життя трудящих і заклику до класової боротьби”. – Л. П.) тут ні до чого, крім натягань та кульгавих осудів, не дійдемо” [...]. Нові творці літератури – це “...поети душі, психологи і лірики...” [1, т. 35, с. 110].

Нагадаємо фундаментальне твердження онтологічного змісту: “Душа культури – це культура душі”. І тоді глибше осягнемо науковий і громадянський подвиг І. Франка.

І. Франко не вживає слова-терміна “модерна”, “модерний” і т. д. Але саме він дав глибинне визначення української модерни у своїх узагальненнях і описав модерні явища української літератури.

Зі статті І. Франка чітко випливають ще два висновки. Не можна применшувати колосальне значення у сенсі націозбереження “народницької” літератури. З іншого боку, бачимо, що українська модерна стала органічним продовженням фундаментальних животворних струменів національної літератури і національної культури загалом. А ще відзначимо проникливий “вгляд” І. Франка у найглибші сутності українського художнього слова, всебічну теоретичну озброєність письменника-вченого. Ще раз підкреслимо, що І. Франко свідомо не вживав терміна “модерна”, оскільки в його часи цей термін набирав пейоративного звучання. Письменник у своїй статті чітко окреслив абсолютне новаторство сучасних йому українських письменників, що йшли модерними шляхами, були проникливими гуманістами у своїх життєствердних творах. І. Франко завжди боровся і своїм мистецьким словом, і словом ученого за оновлення українського письменства, вітав ці риси у нових митців слова і рішуче виступав за високу духовність літератури. Отаке було його розуміння “модерни”. Це чітко впливає з теоретичних засад аналізованої праці.

Список використаної літератури

1. Франко І. Збір. творів: у 50-ти т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1976–1982.
2. Франко І. Сухий пеня / І. Франко // Франко І. Мозаїка. – Львів, 2001. – С. 278–282.

**IVAN FRANKO'S ARTICLE
"OLD AND NEW IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE"
(THE PROBLEM OF UKRAINIAN MODERNISM)**

Liudmyla Poliakova

*Ivan Franko National University of Lviv, Philology Faculty,
1 Universytetska Str., Lviv 79000, Ukraine,
e-mail: russkaf@franko.lviv.ua*

The article highlights I. Franko's vision of the literary process of that time and his conception of Ukrainian modernism, as they are outlined in his review of S. Rusova's article.

Key words: the old, folk literature, culture of soul.

**СТАТЬЯ ИВАНА ФРАНКО
"СТАРОЕ И НОВОЕ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ"
(К ПРОБЛЕМЕ УКРАИНСКОЙ МОДЕРНЫ)**

Людмила Полякова

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов 79000, Украина,
e-mail: russkaf@franko.lviv.ua*

В работе рассмотрены взгляды Ивана Франко на современный ему литературный процесс и его концепция украинского модернизма, которые он изложил в рецензии на статью С. Русовой.

Ключевые слова: старое, новое, народная литература, синтез, культура души.

Стаття надійшла до редколегії 05.06.2010

Прийнята до друку 10.10.2010

